المجلة العلمية لجامعة جيهان – السليمانية
المجلد (6) – العدد (3)، حزيران 2022، عدد خاص بوقائع المؤتمر
ISSN 2520-7377 (Online), ISSN 2520-5102 (Print)
ص: 168-187

بەهای مێژوویی نامە دەستنووسەکانی شێخ مارفی نۆدێ

ئاراس محەمەد صاڵح

بەشی زانستە ئیسلامیەکان، کۆلێجی زانستە ئیسلامیەکان، زانکۆی سلێمانی، سلێمانی، عێراق

Email: arashama70@hotmail.com

پوختە:

شێخ مارفی نۆدێی لە نیوەی دووەمی سەدەی هەژدەو سەرەتاکانی سەدەی نۆزدەدا، وەک زانایەکی ئاینی و شێخێکی تەریقەت، لە هەمان کاتدا وەک درێژکراوەی شێخانی بەرزنجە کە خاوەنی پێگەی ئاینی و زانستی بوون لە کوردستاندا، ئەم زانایە ڕۆڵی کاریگەری زۆری هەبووە لەسەر ڕوداوەکانی ڕۆژگای خۆی، توانیویەتی پێگەی ئاینی و کۆمەڵایەتی خۆی بەکاربهێنێت و لەناو کایەی سیاسی و کۆمەڵایەتی ئەو سەردەمەدا کاریگەری هەبێت.

شێخ مارف وەک زانایەک و شێخێکی تەریقەت نامەی ناردووە بۆ میرو والی و کاربەدەستانی ئەو ڕۆژگارە، لەناو نامەکانیدا زۆر لایەنی زانستی و کۆمەڵایەتی و سیاسی ئەو ڕۆژگارەی ئاماژەپێکردووە، ئەو نامە دەستخەتانە هەتا ئێستا نوسخەی ڕەسەنیان ماوە، هەربۆیە باشترین بەڵگەی مێژوویی ئەو سەردەمەن کە نامەکانی تێدا نوسراوە، هەرچەندە باس لەوە دەکرێت کە شێخ مارف کەسێکی نزیکی دەسەڵات بووەو بەو هۆیەوە ژیانێکی باشی هەبووە، بەڵام ئەم نامانە زۆرێک لەو بۆچوونانە پێچەوانە دەکەنەوە.

بەشێک لە نامەکانی شێخ مارف ئاراستەی والی بەغداد و میرەکانی بابان و زانایانی ئاینی کراون، هەندێکیشیان لە سنوری خێزانەکەی خۆیدا بووەو بۆ کاک ئەحمەدی شێخی کوڕی نوسراوە، لە هەموو نامەکاندا ئەم زانا ئاینیە لە خەمی پرۆسەی خوێندن و خزمەتی زانست و میللەتی خۆیدا بووە، نامە دەستنووسەکانی زانایان سەرچاوەیەکی گرنگن بۆ ڕوونکردنەوەی لاپەڕەکانی مێژووی کورد، چونکە ئەو مێژووە لەکاتی خۆیدا کەمتر نوسراوەتەوەو لە ڕۆژگاری ڕوداوەکاندا تۆمار نەکراوە.

کلیلە وشەکان: شێخ مارفی نۆدێ، نامەی دەستنووس، کاک ئەحمەدی شێخ.

الملخص:

عاش العالم الجليل الشيخ معروف النودهي في النصف الثاني من القرن الثامن عشر والنصف الأول من القرن التاسع عشر للميلاد، وكان له دور على الساحة الكردية كالعالم الديني والشيخ للطريقة الصوفية في المجال الديني والإجتماعي، وكان من امتداد السادة البرزنجية، وهذه الأسرة لها الدور البارز على الوضع الديني و والاجتماعي والسياسي، وللشيخ معروف تأثيرات على الأحداث في عصره على الصعيد السياسي ولأجتماعي.

وهذا العالم الفذ أرسل بعض الرسائل الى الأمراء والولاة والعلماء، وفي هذه الرسائل أشارة الى بعض الأحداث التاريخية والسياسية وقتئذ، وهذه الرسائل المخطوطة احتفظ بها عند بعض العلماء والأسر العلمية، ولهذه الرسائل الأهمية الكبيرة لإطلاع على الوضع العلمي والسياسي في هذه الأيام، وهذه الرسائل أصدق المصدر للتاريخ هذه المدة، لأنها كتبت في الوقت الذي وقع فيها تلك الوقائع التاريخية.

بعض هذه الرسائل موجه الى ولاة بغداد، وبعضها موجه الى باشاوات بابان، وأرسل بعضها الى علماء عصره، وكتب بعض رسائله الى أفراد أسرته رحمه الله، وفي جميع هذه الرسائل تطرق الى الوضع العلمي والإجتماعي والإقتصادي والسياسي في زمانه، وتكشف تلك الرسائل الوضع المعيشي للشيخ معروف النودهي ومجتمعه وبلده في هذه الأيام، وأشارة الى تأثيرات التناحرات بين العثمانين والإيرانين على كردستان والمجتمع الكردي في هذا العصر.

الكلمات المفتاحية: الشيخ معروف نودي، خط اليد، كاك أحمد.

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/6.3.9

Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

المجلد (6) – العدد (3)، حزيران 2022، عدد خاص بوقائع المؤتمر
ISSN 2520-7377 (Online), ISSN 2520-5102 (Print)

Abstract:

Al-Shaikh al-Nudhi lived eighty-eight year, spending eighty years in achievement, teaching and education. He was a scientist in sciences and emam in classification and categorization and his talents benefit life's alive and dead.

The Sheikh is known for the handwritings messages, and he sent them to scientists and scholars in his time, and in these messages referring to some of the facts and historical signals. Analyze and analyze and derogate a number of such messages and analyze them to show aside from the political, scientific and social situation in those days.

Keywords: Sheikh Maarouf Nodhi, Handwriting, Kak Ahmad.

پێشەکی:

شێخ مارفی نۆدێی (1752-1838ز) لە ڕۆژگارێکدا لەدایک بووەو گەشەی کردووە، کوردستان لە بارودۆخێکی سیاسی و ئابوری و کۆمەڵایەتی نائارامدا بووە، ڕۆژگاری توندبوونی هێرش و پەلامارەکانی عوسمانی و قاجاری بووە، بەهۆی ئەو هێرش و پەلامارانەوە بارودۆخی سیاسی کوردستان تێکچووەو خەڵکی لەدۆخێکی دڵەڕاوکێ و دەروونی خراپدا بووە.

لەڕوویەکی ترەوە کێشەو ململانێی نێوان میرەکانی بابان تەواو پەرەی سەندوە، بەجۆرێکی وەها بەردەوام دەستی سوپای ڕۆم و عەجەمیان گرتووەو هێناویانەتە سەر یەکتری، ئەو میرانە بەهۆی سەرقاڵیان بەکێشە ناوخۆیەکانیانەوە بواری خزمەتکردنی وڵات و میللەتیان نەماوە، هەموو ئەو ڕوداوانەش کاریگەری خراپیان لەسەر وڵات و خەڵکەکەی بەجێهێشتووە.

لەو ڕۆژگارو بارودۆخە خراپەدا شێخ مارفی نۆدێی ژیاوەو وەک زانایەکی ئاینی و شێخێکی تەریقەت و کەسایەتیەکی بنەماڵەی شێخانی بەرزنجە کۆمەڵێک نامەی نووسیوە بۆ میرەکانی بابان و والی بەغداد و کەسانی تر، ناوەڕۆکی ئەو نامانە هەندێ لایەنی مێژوویی ئەو ڕۆژگارەی کوردستان ڕوون دەکەنەوە، ئەم توێژینەوە هەوڵێکە بۆ لێکۆڵینەوەو شرۆڤەکردنی ناوەڕۆکی ئەو نامە دەستنووسانە.

ڕێبازی توێژینەوە: بەپێی سروشتی توێژینەوەکە پشت دەبەستێ بە میتۆدی بەڵگەنامەیی شیکاری.

گرنگی توێژینەوە: نامە دەستنووسەکانی شێخ مارف وەک کەسایەتیەکی ئاینی و شێخێکی تەریقەتی قادری کە جێگەی بایەخی دەوڵەتی عوسمانی و سەفەوی بووە، جێگەی گرنگی و لێکۆڵینەوەی زانستین، چونکە ڕوداوەکانی ئەو ڕۆژگارەی کوردستان زۆر کەم لە کاتی خۆیاندا نوسراونەتەوەو تۆمارکراون، ئەم نامانە لەڕۆژگاری ڕوداوەکاندا نوسراون و ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ ئاماژە بە بارودۆخی ئەو ڕۆژگارە دەدەن، لەبەرئەوە گرنگی و بایەخی تایبەتی خۆیان هەیە بۆ مێژووی کورد.

دەستپێک: بارودۆخی کوردستان لە ڕۆژگاری شێخ مارفدا

شێخ مارفی نۆدێی لە ڕۆژگارێکدا لەدایکبووە ململانێی نێوان هەردوو زلهێزی ئەو ڕۆژگارەی ناوچەکە لە لوتکەدا بووە، هەڵکەوتەی جیوپۆلەتیکی کوردستان و بە تایبەتی میرایەتی بابان وابووە هەموو کات لە نێوان بەرداشتی ڕۆم و عەجەمدا بووەتە قوربانی و لەو هێرش و پەلامارانەدا پشکی شێری بەرکەوتووە لە تاڵانی و وێرانی، لە ساڵی (١٧٣٤ز) جارێکی تر هێرشی بەربڵاوی ئەفشارەکان بۆ سەر ناوچەکانی کوردستان و دەوڵەتی عوسمانی دەستپێکردوەتەوە، لە ساڵی (١٧٤٣ز) نادرشای ئەفشار خۆی سەرکردایەتی هێرشەکانی کردووە بۆ سەر کوردستان و پەلاماردانی شاری موسڵ، لەکاتی ئەو هێرشانەدا نادرشا هاتووەتە کوردستان و نامەی ناردووە بۆ شێخ حەسەنی گڵەزەردەو داوای سەردانکردن و پشتگیریی لێکردووە، بەڵام شێخ حەسەن بە توندی ئەو داوایانەی ڕەتکردوەتەوەو گوێی بەنادرشا نەداوە[1].

ئەفشارەکانیش لە هێرش و پەلاماری دەوڵەتی عوسمانیدا هەمان ڕێچکەی سەفەویەکانیان گرتوە، هێرش و پەلامارەکانی دەوڵەتی ئەفشاری بۆ سەر کوردستان و سنورەکانی دەوڵەتی عوسمانی درێژەی هەبووە، هەموو ئەم شەڕو پەلامارو هێرشانەی ئێرانی-

[1] - نەوشیروان مستەفا، میرایەتی بابان لە نێوان بەرداشی ڕۆم و عەجەمدا، چاپی یەکەم ١٩٩٨، سلێمانی، ل٧٣.

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/6.3.9

Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

المجلد (6) – العدد (3)، حزيران 2022، عدد خاص بوقائع المؤتمر
ISSN 2520-7377 (Online), ISSN 2520-5102 (Print)

عوسمانی کاریگەری زۆر خراپیان کردوەتە سەرکوردستان و دەیان شارۆچکەو گوندو مزگەوت و خوێندنگە چۆڵکراون و پرۆسەی خوێندن و ژیان لە کوردستاندا ئیفلیجکراوە[2].

هەرچەندە میرە کوردەکانی ئەو ڕۆژگارەی بابان و سۆران هاوکاری پرۆسەی خویندن و پێشخستنی وڵاتیان کردووە، بەڵام مەخابن لەناو خۆیاندا ناکۆک بوون و زۆربەی کات خەریکی پەتپەتێنبوون لەنێوان ڕۆم و عەجەمدا، هەموو ئەم کیشە ناوخۆیانەی میرەکانی کوردستان کاریگەری زۆر خراپیان هەبووەو لەسەر نائارامی و دواکەوتنی وڵات و بێزاری و کۆچی بەشێک لە زاناکان بۆ دەرەوەی کوردستان[3].

ئەو سەدەیەی شێخ مارفی تێدا ژیاوە بەشێوەیەکی گشتی کوردستان و سنووری قەڵەمڕەوی میرایەتی بابان بە ئاڵۆزترین و پڕ کێشەترین ڕۆژگاربووە، هەر لەساڵی (١٧٥٠ز) هەتا ساڵی ١٨٥١ز کە میرایەتی بابان هەڵتەکێنراوەو کۆتایی بەدەسەڵاتیان هاتووە، بەردەوام کوردستان لە ململانێی ناوخۆیی و هێرش و پەلاماری دەرەکیدا بووە، بە جۆرێکی وەها کە نوێژی جومعەو جەماعەت پەکی کەوتووەو زۆرینەی گوندو شارەکان و خوێندنگە زانستیەکان چۆڵ و وێران کراوون، هەروەکو شێخ مارف لە نامەیەکی دەستنووسیدا ئاماژەی پێکردووەو ناچاربووە بڕیاری کۆچکردن بدات لە ناوچەی سلێمانیەوە بۆ سنووری کەرکوک[4].

باسی یەکەم: کورتەیەک لەسەر ژیانی شێخ مارف

ناوی سەیید موحەممەدە و ناسراوە بە مەعروف (مارف)، کوڕی سەیید مستەفا، کوری سەیید ئەحمەد، کوڕی سەیید موحەممەدی ناسراو بە کبریتی سور. بە سیانزە پشت دەچێتەوە سەر سەیید عیسای بەرزنجی کوڕی سەیید بابا عەلی هەمەدانی.

ئەم زانا بەهرەمەندە لە ساڵی (١٧٥3ز) لە گوندی نۆدێی قەزای چوارتا لە دایک بووە، سەرەتای خوێندنی لای باوکی بووە، پاشان چووەتە قەڵاچوالانی پایتەختی میرایەتی بابان بۆ تەواوکردنی خوێندن، لەو ڕۆژگارەدا سلێمان پاشای گەورە (مقتول) میری بابان بووە، بەهۆی پشتگیری میری بابان لە پرۆسەی خوێندن بە پێوەری ئەوکاتە قەڵاچوالان لەڕووی خوێندن و خویندنگەوە لە ئاستێکی باشدا بووە، لە خوێندنگەی غەزائیەکان و چەند شوێنێکی تردا درێژەی بە فێربووندواە.

لە ساڵی (١٧٦٥ز) ە تەمەنی (12) ساڵان بووە، میری بابان کوژراوە، بەهۆی ئەم ڕوداوەوە شیرازەی ژیان تێکچووە لە قەڵەمڕەوی باباندا و نودێی ناچاربووە بگەڕێتەوە بۆ گوندی نودێ، پاشان ماوەیەک ڕوویکردووەتە خوێندنگەی ئیبنولحاجی سنجوێی لە گوندی هەزارمێرد، ئیبنولحاج زانایەکی گەورەی ئەو ڕۆژگارەبووەو خوێندنگەکەی ئاوەدانبووە بە خوێندن و زانست، لە ساڵی (١١٨٠ک- 1766ز) لە هەزارمێرد بە دیداری مەلا عەبدوڵای بێتووشی شادبووەو سودی زۆری لە بەهرەو توانای وەرگرتووە[5].

لە دوای ساڵی (١١٨٢ک- 1768ز) جارێکی تر بۆتەواوکردنی خوێندن گەڕاوەتەوە قەڵاچوالان لای مامۆستاکەی مەلا محەممەدی غەزای دەستیکردوەتەوەو بە خوێندن، لای ئەم مامۆستا بەهرەمەندە بەردەوام بووە هەتا ساڵی (١١٨٥ک- 1771ز) ئیجازەی مەلایەتی لێوەرگرتووە، لەدوای ساڵی (١١٨٥ک-) جارێکی تر گەڕاوەتەوە لای مەلا محەمەدی ئیبنولحاج لە هەزارمێرد، لە ساڵی (١١٨٦ک-) جارێکی تر لەگەڵ مەلا عەبدوڵای بێتووشی بە یەکتر شادبوونەوەتەوە[6].

لە دوای ساڵی (١١٨٦ک-1772ز) گەڕاوەتەوە گوندی نودێ و مزگەوت و خوێندنگەکەی بە زانست و خواناسی ئاوەدانکردوەتەوە، بەهۆی توانای زانستی بەرزیەوە لە ماوەیەکی کەمدا ناوبانگی زانستی بڵاوبووەتەوەو لە هەموو لایەکەوە فەقێ ڕوویان تێکردووە، لەدوای ساڵی (١١٩٠ک-١٧٧٦ز) چووەتە قەڵاچوالان و بووەتە ئیمام و مودەڕیسی یەکێک لە مزگەوتەکانی، لە دوای کۆچی دوایی مەلا محەممەدی غەزایی کراوەتە سەرۆکی مودەڕیسەکانی خوێندنگەکانی قەڵاچوالان و بەرپرسی کتێبخانەی گەورەی بابان.

---

[2]- الشيخ محمد الخال، الشيخ معروف النودهي البرزنجي، الطبعة الأولى 1961م، بغداد، ص69 وما بعدها.
[3]- بابا علي الشيخ عمر القرداغي و محمود أحمد محمد و محمد عمر القرداغي، الأعمال الكاملة للشيخ معروف النودهي البرزنجي الكردي، الطبعة الأولى 1984 بغداد، ج1ص9 وما بعدها.
[4]- كمال رؤوف محمد، باقة دراسات كردية، الطبعة الأولى 2006، مؤسسة اراس- اربيل، ص2005-2006.
[5]- د.ئاراس محمد صالح، مێژووی مزگەوتی گەورەی خورماڵ، چاپی یەکەم2021، چاپخانەی سارا، سلێمانی، ل82-86.
[6]- بابا علي الشيخ عمر القرداغي وآخرون، الأعمال الكاملة للشيخ معروف النودهي البرزنجي الكردي، م1ص12 وما بعدها.

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/6.3.9
Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

المجلد (6) – العدد (3)، حزيران 2022، عدد خاص بوقائع المؤتمر
ISSN 2520-7377 (Online), ISSN 2520-5102 (Print)

له ساڵی (١٧٨٤ز) ئیبراهیم پاشای میری ئەوکاتەی بابان پایتەختی میرایەتیەکەی لە قەڵاچوالانەوە گواستوتەوە بۆ سلێمانی، ئیبراهیم پاشا لە شاری نوێدا مزگەوتی گەورەو خوێندنگەی دروستکردووەو شێخ مارفی کردوەتە ئیمامی مزگەوتەکەو مودەڕیسی خوێندنگەکە، لە هەمانکاتدا کتێبخانەی بابانی لە قەڵاچوالانەوە گواستوەتەوە بۆ شاری نوێ[7].

لە شاری نوێدا دەلاقەیەکی گەورە بەڕووی شێخ مارفدا کراوەتەوەو زیاتر ناوبانگی بڵاوبووەتەوەو ناسراوە، لە خوێندنگەی نوێدا ژمارەیەک فەقێیی زۆر لە زانست و توانای بەهرەمەندبوون، هەروەها توانیویەتی ژمارەیەک دانراوی بەنرخ لە بواری ئاینی و زمانەوانیدا بنوسێت، هەتا ساڵی (١٨١١ز) دەسەڵاتی ئاینی و تەریقەتی دەروێشی بەدەس شێخ مارف و ساداتی بەرزنجەوە بووە لە قەڵەمڕەوی باباندا[8].

لە ساڵی (١٧٧٤ز) مەحمود پاشای بابان چووەتە سەرتەختی میرایەتی بابان، لەو کاتەدا شێخ مارف لە قەڵاچوالاندا مزگەوت و خوێندنگەی هەبووە، مەحمود پاشا یەکێک بووە لە میرە بە تواناکانی بابان، زۆر پشتگیری زانایان و پرۆسەی خوێندنی کردووە، لە ساڵی ١٧٧٨ز مەحمود پاشا بە هاوکاری عوسمانیەکان سەرای سلێمانی لە دەشتی کانی ئاسکاندا دروستکردووە، ئەم سەرایە سەرەتایەکی باشبووە بۆ گواستنەوەی پایتەختی بابان لە قەڵاچوالانەوە بۆ سلێمانی[9].

لە ساڵی ١٧٨٢ کۆتایی بە دەسەڵاتی مەحمود پاشا هاتووەو ئیبراهیم پاشا چووەتە سەر تەخت، ئیبراهیم پاشا لە ڕۆژگاری خۆیدا کەوتوەتە هەوڵی گواستنەوەی پایتەختی میرایەتیەکەی بۆ شوێنی ئێستای سلێمانی، لە ساڵی (١٧٨٤-١٧٨٥ز) شاری نویی بنیاتناوەو هەموو دامودەزگاکانی میرایەتی بابانی بۆ شاری نوێ گواستەوەتەوە، یەکێک لە هەنگاوە گرنگەکانی ئیبراهیم پاشا دروستکردنی مزگەوتی گەورەی سلێمانی و خوێندنگەکەی بووە، لە هەمان کاتدا کتێبخانە گرنگەی قەڵاچوالانی بۆ مزگەوتی گەورە گواستوتەوەو شێخ مارفی نۆدێی بە مودەڕیس مامۆستای ئەم ناوەندە گرنگە داناوە.

لە شاری نوێدا زیاتر پێگەی شێخ مارف و ساداتی بەرزنجە بەهێز بووەو دەسەڵاتی ئاینی و تەریقەتی قادری بەدەستی ئەوانەوە بووە، شێخ مارف هەتا ساڵی (١٨١١ز) بێ ڕکابەر دەسەڵاتی ئاینی لە قەڵەمڕەوی باباندا پیادە کردووە، لە دوای ئەو مێژووەوە تەریقەتی نەقشبەندی بە تەوژمێکی بەهێزو بە ڕابەری مەولانا خالید دەرکەتووە، لە شاری نوێدا ململانێی دەسەڵاتی ئاینی و جیاوازی پەیڕەوی سۆفیگەری کەوتوەتە نێوان نەقشبەندی و قادری و ڕەوشێکی نوێ هاتوەتە ئاراوە[10].

بەهۆی توندبوونی ململانێی نێوان شێخ مارفی نۆدێی و مەولانا خالیدەوە، مەولانا خالید ناچار بووە کۆچ بکاتت بۆ بەغداد، لە دوای ئەوەی لە ساڵی (١٨١٣ز) عەبدولڕەحمان پاشای میری بابان کۆچی دواییکردووە، مەحمود پاشا کراوەتە میری بابان، لە ساڵی ١٨١٤ز مەحمود پاشا سەردانی بەغدادی کردووەو داوای لە مەولانا کردووە بگەڕێتەوە کوردستان، دوای گەڕانەوەی مەولانا لە ساڵی (١٨١٦-١٨١٧ز) خانەقای مەولانا خالیدی لە سلێمانی بۆ دروستکردووە، بەهۆی نا ئارامی سیاسی و ململانێی تەریقەتەوە، جارێکی تر لە ساڵی (١٨٢٠ز) مەولانا خالید بە یەکجاری کوردستانی جێهێشتووەو چووەتە شام، لە دوای ئەو مێژووەوە جارێکی تر شێخ مارف بووەتەوە بەدەسەڵاتداری بێ ڕکابەری ئاینی سنووری قەڵەمڕەوی بابان[11].

ئەوەی جێگەی سەرنجە لە ساڵی (١٨٢٠ز) هەتا ساڵی (١٨٣٨ز) شێخ مارف کۆچی دوایی کردووەو هەریەکە لە گەڕیدەی ڕۆژئاوایی (کلاودیس جێمس ڕیچ) و (فرایزەر) سەردانی سلێمانی و قەڵەمڕەوی بابانیان کردووە، بەڵام هیچیان باسی شێخ مارف ناکەن و ناوی نەبردووە، هەروەها هەریەکە لە نالی و سالم لە چامە بەپێزەکانیاندا کە ناوی زۆر شوێنی سلێمانی دەبەن و زانیاری گرنگ لەسەر بارودۆخی ئەو ڕۆژگارەی سلێمانی باس دەکەن، لەگەڵ ئەوەشدا شێخ مارف پێگەی بەهێزبووەو لە شوێنێکی گرنگی وەک مزگەوتی گەورەدا بووەو شێخی تەریقەتی قادری بووە[12]!.

---

[7]- د.ئاراس محمد صالح، هۆیەکانی گەشەکردنی بزاڤی ڕۆشنبیری لە شاری سلێمانیدا، چاپی یەکەم ٢٠١٥، چاپخانەی سەردەم - سلێمانی، ل14-15.

[8]- محەمەد قزڵجەیی، ناساندنێکی مزگەوتەکانی سلێمانی و خوێندنگە ئێنییەکانی، وەرگێرانی: د.ئاراس محمد صالح، چاپی یەکەم ٢٠١٣، سلێمانی، ل ٦١-٦٢.

[9]- عبدالرزاق الحسني، العراق قيديما وحديثا، الطبعة الأولى 2013، الرافدين للطباعة والنشر، بيروت- لبنان، ص228-29.

[10]- ينظر: الشيخ محمد الخال، الشيخ معروف النودهي، ص 75 وما بعدها.

[11]- نەوشیروان مستەفا، بەدەم ڕێگاوە گوڵچنین کۆمەڵە بابەتێکی کۆمەڵناسی، کتێبی یەکەم بەرگی دووەم، چاپی یەکەم ٢٠١٥، الدار العربية، بيروت- لبنان، ل207 بەدواوە.

[12]- کلاودیس جیمس ریچ، گەشتنامەی ڕیچ بۆ کوردستان، وەرگێرانی: محەمەدی حەمە باقی، چاپی یەکەم ٢٠٢، هەولێر، ل89 بەدواوە. جیمس بیلی فريزر، رحلة فريزر الى بغداد، ترجمة جعفر الخياط، الدار العربية للموسوعات 2006، ص31 وما بعدها.

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/6.3.9

Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

المجلد (6) – العدد (3)، حزيران 2022، عدد خاص بوقائع المؤتمر
ISSN 2520-7377 (Online), ISSN 2520-5102 (Print)

شێخ مارفی نۆدێی لە ساڵی (١٨٣٨ز) کۆچی دوایی کردووەو لە گۆڕستانی گردی سەیوان لە سلێمانی نێژراوە.

شێخ مارفی نۆدێی ژمارەیەک دانراوی بە پێزی لە بوارەکانی ئاین و زماندا نوسیوە، لە ساڵی 1984دا لەلایەن لیژنەیەکەوە ئامادەکراون لە حەوت بەرگدا چاپکراون[13].

نامەی یەکەم: نامەی پیرۆزبایی شێخ مارف بۆ داود پاشای والی بەغداد

بە بۆنەی بوونە والی بەغداد

دوای ئەوەی داود پاشا لەگەڵ سەعید پاشای والی بەغداد نێوانیان تێکچووەو داود پاشا ترسی ئەوەی هەبووە سەعید پاشا تووشی گرتن و دوورخستنەوەی بدات بەناوی ڕاوکردنەوە لە شاری بەغداد دەرچووەو ڕووی کردووەتە کوردستان، لەلایەن خەڵکی کەرکوکەوە پێشوازی و پشتیوانی لێکراوە، کاتێک مەحمود پاشای بابان هەواڵی زانیوە داود پاشا پەنای بۆ کوردستان هێناوە بەخۆی لەشکرەکەی کەسایەتی و زانایانی قەڵەمڕەوەکەیەوە چووەتە سەردانی لە کەرکوک، مەحمود پاشا پشتیوانی و هاوکاری خۆی بۆ داود پاشا دەربڕیوەو لە شاری سلێمانی میوانداری کردووە، داود پاشا نزیکەی چل ڕۆژ لە سلێمانی ماوەتەوەو نامەی بۆ بابی عالی نووسیوە لە ئەستەمبوڵ و داوای کردووە بکرێتە والی بەغداد، لەو ماوەیەدا وەڵامی لە بابی عالیەوە بۆ هاتووەو کراوەتە والی بەغداد، دوای گەیشتنی هەواڵی بابی عالی بە داودپاشا، لە کاتی گەڕانەوەیدا مەحمود پاشای میری بابان و پیاوە گەورەکانی کوردستان بەرەو بەغداد بەڕێیانکردووە[14].

دوای ئەوەی داود پاشا بە هاوکاری و پشتیوانی کورد کراوەتە والی بەغداد، زانایەکی گەورەی سلێمانی لەو ڕۆژگارەدا شێخ مارفی نۆدێی بووە، شێخ مارف نامەیەکی ئەدەبی بەرزی بەناوی پیرۆزباییەوە بۆ ناردووە، نامەکە بە زمانی عەرەبیەوە دوو پەرەگرافی پەخشانەو سەد دێرە شیعری زۆر بەرزی ئەدەبیە، لەبەر ئەوەی داود پاشا زانایەکی گەورەو ئەدیبێکی بەرز بووە، هەربۆیە شێخ مارفیش بەو ئاستە ئەدەبیە بەرزە پیرۆزبایی لێکردووەو توانای ئەدەبی و ڕەوانبێژی و ئاستی شاعیری خۆی بۆ دەرخستووە[15].

بەشێک لە نامەی پیرۆزبایی شێخ مارف بۆ داود پاشا:

تسليمات حكمت القبول أرجا ونشرا، وضحكت عن القبول والإقبال ثغرا، وسحبت من نسيج البيان علائل تصوعن عطرا، وثناء أشرق في آفاق التودد بدرا، ودعاء لبس من القبول خضرا...

دوای سڵاو و دوعای خێر بەو زمانە ئەدەبیە بەرزە، بە سەد دێرە شیعری زۆر بەرز نامەکەی ڕازاندووەتەوە، سەرەتاکەی بەم دوو دێرە دەست پێدەکات:

تسامي فقال البدر هذا هو البدر... وأعطى فقال البحر هذا هو البحر
وأعمل في علياء همة ضيغم... فأشبهه في همة الضيغم الدهر..

هەتا دەگاتە:

يصاغ من الدرع داود لها زرد... عن الأعادي اذا ما مرة طعنوا
أبا سليمان، خذ حسناء بهكنة ... صيت اليك وإبداعي لها بدن[16].

ئەم نامەیە هەرچەندە دەقێکی ئەدەبی بەرزەو کەمترین ئاماژەی مێژوویی تێدایە، بەڵام لە هەمان کاتدا بەڵگەیە لەسەر توانای ئەدەبی و شیعری شێخ مارفی نۆدێی بە تایبەتی لە زمانی عەرەبیدا، هەروەها ئاماژەی ئەوەشی تێدایە کە شێخ مارف کەسێکی کەنارگیر نەبووە لە ڕوداوە سیاسیەکانی ئەو ڕۆژگارە وەکو باس دەکرێت، لە نامەکەشدا وەک زانایەکی ئاینی داوا لە والی دەکات

[13]- ينظر: الشيخ باباعلي الشيخ عمر القرداغي وآخرون، الأعمال الكاملة للشيخ معروف النودهي البرزنجي الكردي، ج1ص 3 وما بعدها.
[14]- عثمان بن سند البصري الوائلي، مطالع السغود بطيب الوالي داود، التحقيق: محب الدين الخطيب، الطبعة الأولى 1371هـ، القاهرة، ص 7-8. د.عبدالعزيز سليمان نوار، داود باشا والي بغداد، الطبعة الأولى 1967م، القاهرة، ص65 وما بعدها.
[15]- محمود أحمد محمد، وثيقة أدبية تاريخية الشيخ معروف النودهي وداود باشا، گۆڤاری کاروان، ژمارە (60) تشرینی یەکەم و دووەمی ١٩٨٧، ل١٤٣-١٥٠.
[16]- المصدر نفسه، ص145-150

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/6.3.9
Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

المجلة العلمية لجامعة جيهان – السليمانية
المجلد (6) – العدد (3)، حزيران 2022، عدد خاص بوقائع المؤتمر
ISSN 2520-7377 (Online), ISSN 2520-5102 (Print)

کە خزمەتی وڵات بکات و لەو بوارەدا کەمتەرخەمی نەکات و گرنگی بە ؤەوشی ئاینی و خوێندن بدات، ئەگەر ئەوە بکات ئەوە لای خوا پاداشتی بۆ هەیە، ئەگەر بە پێچەوانەوە بوو ئەو تووشی سزای سەختی خوا دەبێتەوە، ئەمەش بەپێی ڕێنماییەکانی ئاین فەرمان کردنە بە چاکەو ڕێگرتنە لە خراپە، کە واجبی زانایانی ئاینە، ئەمەیش ئەو بۆچوونە ڕەتدەکاتەوە کە شێخ مارف کەنارگیر بووەو بێدەنگ بووە لە خراپەکاریەکانی دەسەڵات لەبەر پاراستنی بەرژەوەندیەکانی خۆی[17].

نامەی دووەم: نامەی شێخ مارفی نۆدێی بۆ مەلا صیبغەتوڵای حەیدەری

نامەکە مێژووی لەسەر نیە

سڵاوێکت لێبێت کە گوێچکە پێیخۆشە بیبیستێ و زمان چێژی لێوەردەگرێت، وە نزاو پارانەوەیەک کە بەرز دەبێتەوە بۆ لای کەسێک نزا قبوڵ دەکات، لە نێوان دوو کەسکدا ڕەوانبێژ ناتوانێت تەعبیری لێ بکات، ئەوەندە تامەزرۆی دیدارتانم هیچ وشەیەک ناتوانێت دەریبڕیت، مامۆستا و گەورەمان خاوەنی ئاکاری بەرز، کە کەس بە پای ئێوەدا ناگات، لە گەورەییدا لە لوتکەدان، زانای گەورەو لێکۆڵەری بێوێنەو تێگەیشتووی بێ هاوتا، ڕووی درەوشاوەی ڕۆژگارو تاقانەی سەردەمەکەی، خاوەن بڵندی جەنابی برامان (مەلا صیبغەتوڵا) هەتا ئێستا سەرکەوتوو بە هێنانەدی هیواکانی، لە دوای ئەمانە:

لەلایەن ئەفەندیماوە پاشای خاوەن بەخشین فشارمان لەسەرە بێ تاقەت و دوو دڵ ی شپرزەی کردووم، نامەم بۆ ناردی بۆ لابردنی ئەم دڵتەنگیەم، دەزانم ئێوە کەمتەرخەمی ناکەن لە جێبەجێ کردنی پێویستیەکانماندا، ئەویش مافی برایەتی و خۆشەویستی نێوانمانە، پاشا خوێندنگەکەمانی پشتگوێ خستووە، خوێندنگەی خوێندنی تیدا نیەو کەس گوێی پێ نادا، خۆم ساڵانێک دەرسم تێدا وتوە، خۆم و براکەم و ئامۆزاکەم و ئاراممان گرت، شانماندا بەر پێویستی شار و ماندووبوونی زۆری خوێندنگەکەو نۆژەن کردنەوەی ژوورەکانی و پەیداکردنی پێویستی فەقێکان کە لەم نووسینەدا باس نەکراوە.

من تکا دەکەم پاشا بگەڕێتەوە بە والی و وڵاتەکەمان و گومان دەبەم ئەگەر بچێتەوە شوێنی خۆی دەستی هاوکاریمان بۆ درێژ دەکات، بەشێوەیەک جێگەی ڕەزامەندی ئێمەو پێویستی ژیانمان بکات و بەردەوام بین لەسەر وانەوتنەوە، دوای ئەوە دەمانپەرژێتە سەر ئیشوکارەکان، بیستوومە هەندێ خەڵکی خراپ وتویانە من تواناى وانەوتنەوەمان نیەو هەندێ لە ژوورەکانی خوێندنگەکەمان ئاوەدان نیە، ئەمە درۆیەکی هەڵبەستراوە، ئەگەر بە دواداچوون بکرێت لەلایەن خەڵکی شارەزاوە ڕوون دەبێتەوە ئەوە ڕاست نیە: ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ﴾ سورة الحجرات، الآية: 6. ئەمەو ئێمە دەخوازین ڕۆژانی داهاتوومان هیواکانمان بێتەدی، مەگەر تەنگانەی ڕۆژگار بە هیوا نەمێنێ، کە دەوڵەتی خاوەن سۆز هات هیواکان سەوز دەبن و دۆخەکە دەگۆڕیت.

من لەگەڵ مەحمود ئاغادا نامەم نارد بۆ جەنابی ئەفەندیمان کە مانگەیەکم بۆ ببڕێتەوە لە چەند درهەمێک (ملح کوم) پێنج قورش، هەروەها هەروەکو پێشتر گوندی (بزەینیان)م پێ بدات، زەکات و بەروبومەکەی تەرخان بکات (وەقف) بۆ خوێندنگەکەمان، ئێمە باشترین کەسین سەروکاری ئەو کارە بکەین، چاوەڕێێ هەواڵی ڕەزامەندی پاشا دەکەین کە زەکات گوندی ناوبراومان پێبدات، مەبەستمان گوندی بزەینیانە، بەرهەمی ئەم گوندەش بە تەنها بەشمان ناکات، مانگەکەم دەدەم بە سەرپەرشتیارەکە، من هیچ ناوێ ئەوەندە نەبێ بەشی بژێومان بکات، هەروەکو ڕۆژانی پێشوو، کاروباری خوێندنگە سپێراوە بە سەرپەرشتیارەکەی.

بەڕێزتان شارەزان لە دینداری و ئەمانەتی و چیرۆکی قەزاوەتی، بە جۆرێک گەیشتوەتە ئاستی دڵنیایی، پیاوانی گوندەکەی بەکارهێناوە بەشێوەک کە لە توانادا نەبێ وەک سروشتی پیاوانی پۆلیس مامەڵەی کردووە، کە هەندێکیان خزمی خۆمن کاری زۆر قورسی پێکردوون، بێ ئەوەی کرێیان بداتێ، کە پێشتر گەنم و جۆو پارەیان وەردەگرت، وتویەتی خزمەتکردنتان بۆ مزگەوت بێ پارەیە، خەراجی لەسەر داناون، ئەوەی هەواڵی ئەم کارە خراپانەی گێڕایەوە فەقێ ئیبراهیمی خەڵکی گەورەدێ بوو.

ئەگەر ئەم کارە بدرێتە دەست کەسانی نەشیاو ئەوە بەڵایە، لەگەڵ هەموو ئەمانەدا نیوەی خوێندنگەکەی پێداوم، لە نێوان دوو بژاردەدا دایناوم، یان ڕازیبوونی بە نیوەی خوێندنگەکە، یان گەڕانەوەم بۆ گوندی نوێ، مەبەستیشی ئەوەیە دووەم هەڵبژێرم , ئەو باش من دەناسێ کە ڕازی نابم بە ئاوارەیی، چۆن دەست لە کارێک هەڵناگرێت کە زیانی زیاترەو خراپەی بەرچاوە، لە ئێستاوە ئەنجامی هەندێ لە کارەکانی دەرکەوتووە، هەندێ لە ئامۆزاکانمی ڕاسپاردووە کە خوێندنگەکە نۆژەن بکەنەوە ڕیکیان خستووەو بەڵام تەنها یەک خوێندکاری تێدایە، سەیری ئەم کارە بکە چۆن کاری باش لە ڕیگەی خۆی لادراوە، جێگەی سەرسوڕمان پاشا بەم شێوەیە پاداشتمان دەداتەوە، کە من بە درێژایی مانەوەم لەم خوێندنگەدا بە سادەترین ژیان ڕازیبووم، پاداشتم ئەوە بوو کۆڵێک بخەمە

[17]- محمد الخال، الشيخ معروف النودهي البرزنجي، ص193-194.

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/6.3.9

Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

المجلد (6) – العدد (3)، حزيران 2022، عدد خاص بوقائع المؤتمر
ISSN 2520-7377 (Online), ISSN 2520-5102 (Print)

سەرشانم کە توانای هەڵگرتنیم نەبێ، هەستا بە شکاندنم لەبەر چاوی خەڵکیدا کارێکی کرد پێمان خۆش نەبوو، من چۆن ئەو ئاکارە قبوڵ دەکەم کە زەوی فراوانە، زەوی پەنای زۆرە بۆ خەڵکی چاک و خۆپاراستن لە ئازار، ترسم هەیە دڵم بگۆڕێت، جێگەی سەرسوڕمان ئەو گوندە بە وەقف ناوببات، وەقف دەبێت خەرج بکرێت بۆ ئەو شوێنەی وەقفکراوە بۆی، سەرپەرشتیاری گوندەکە دەیەوێت داهاتی گوندەکە بۆ خۆی ببات، هەوەکو پێشتر وەقفی عوسمانی درهەمێک و فلسێکی نزیکەی دوو مانگە بۆ قوتابیەک خەرج نەکراوەو پێی نەدەدراوە، ئەگەر ئەو گوندە وەقفە دەبوو بدرێت بە من بەسەر خاوەن مافەکاندا دابەشی بکەم، بەدواچوونم کرد بۆ ئەو وەقفەی ماوەتەوە، ئەوەی جێگەی سەرسوڕمانە یەکێکمان بە سێ دانراوەو هەمووی بە ناڕەوا خوراوە، دەبێ والی ئاگاداری ئەم دۆخە بێت؟ خەڵکانێک وانەکانیان بۆ قیامەتەو هی ئێمە بۆ دنیایە، نازانی کام لا هەڵبژێری، سەلماندی پێویستی بەبەڵگەیە، هەموو ئەمانەی نووسیومە لەسەر ڕاسپێراوەکە (المتولی) من ئێرەیی پێ نابەم لەسەر ئەوەی والی ڕێزی گرتووە، مەبەستم ئەوەیە والی سوکایەتیمان پێ نەکات، بەڵکو بگەڕێتەوە بۆ ڕێزگرتنمان.

تکا دەکەم لە جەنابتان لەگەڵ پاشادا قسە بکەن لەبارەی داواکارەیەکانمانەوە لەبارەی خوێندنگەکەوە، وە هەموو خوێندنگەکەمان پێ بدات لەگەڵ مانگانەی پازدە قروش، وە هەموو داهاتی بزەینیان تەرخان بکات بۆمان لە زەکات و بەروبومی ئاژەڵی، ئەم گوندە وەقفی خوێندنگەکەمانە، ئەگەر ڕای بوو پێمان بدات خۆمان سەرپەرشتی دەکەین بێ ئەوەی دەنکە گەنمێک فێڵی لێ بکەین، ئەگەر ڕاوی نەبوو ئەو تۆو بەروبوومە کە چاندوومانە، کە ڕێگەی داوە شێخ عەبدولعەزیز لە خەڵکی هەولێر سەرپەرشتی بکات، ستەممان لێ ناکات و بەرهەمەکەمان دەداتێ[18].

لە کۆتاییدا لە خوا دەپاڕێمەوە
دڵسۆزو خۆشەویست
شێخ مارف نۆدێی بەرزنجی

لێکۆڵینەوەی شیکاری ئەم نامەیە:

نامەکە بە زمانی عەرەبی بە هەمان دەستخەتی نامەکی تری شێخ ماف نوسراوە، ئەم نامەیە ئاڕاستەی مەلا صیبغەتوڵای حەیدەری کراوە، مێژووی لەسەر نیە، لەناو نامەکەدا شێخ مارف لەڕووی ئیشوکاری ڕۆژانەو باری دەروونیەوە لە دۆخێکی زۆر خراپدایە، خوێندنگەکەی و هاوکاری دارایی نەماوە، هەوڵی دوورخستنەوەی دراوە بۆ گوندی (نودێ)ی زێدی خۆی.

هەروەها داوا لە مەلا صیبغەتوڵای حەیدەری دەکات کە لای والی هەوڵی گێرانەوەی هاوکارییە داراییەکانی بۆ بدات و لە شوێنی خۆی لە خوێندنگەکەیدا بەردەوام بێت لەسەر وانەوتنەوەو خزمەتی زانستی، لەگەڵ دابینکردنی داهاتی گوندی (بزەینیان) بۆ پێویستی پرۆسەی خوێندن.

پێویستە لێرەدا ناو و ژیانی مەلا صیبغەتوڵاو (والی) یان (ئەفەندی) کە لە نامەکەدا وەک بەرپرسی وڵات (بلد) شێخ مارف ئاماژەی پێکردووە ڕوون بکرێنەوە:

یەکەم/ مەلا صیبغەتوڵای حەیدەری: کوڕی مەلا ئەسعەد مەلا عەبدوڵا مە صیبغەتوڵ مەلا ئیبراهیم مەلا حەیدەری دووەم، بە مەلا صیبغەتوڵای سێیەم ناسراوە، چونکە لەناو بنەماڵەی حەیدەریدا دوو مەلا صیبغەتوڵای نر پێش ئەم هەبوون، بە مەلا صیبغەتوڵای یەکەم و دووەم ناسراون.

سەرەتای خوێندنی لای باوکی بووە، پاشان باوکی ناردوویەتی بۆ کوردستان هەتا زانستە عەقڵیەکان لەوێ بخوێنێت، نۆ ساڵ لە کوردستان بەردەوام بووە لەسەر خوێندن، تەریقەتی نەقشبەندی لە مەولانا خالید وەرگرتووە، دوای تەواوکردنی خوێندن گەڕاوەتەوە شاری بەغداد و کراوەتە موفتی مەزهەبی شافعی لە بەغدادا، زانایەکی گەورەو بە توانا بووە، چەند دانراو حاشیەی لەسەر کتێبە زانستیەکان نووسیوە، لەوانە: حاشية على شرح الشمسيةوعلى حاشية داود الخوافي، حاشية على القرباغي، حاشية على عصام الدين في البيان، حاشية على السيالكوتي على المطول.

لە ڕۆژی ١٦ ڕەبیعی یەکەمی ١٢٧٩ ک- ١٨٦٢/٩/١١ز کۆچی دوایی کردووەو لە گۆڕستانی گەیلانی بە خاک سپێراوە[19].

---

[18]- كمال رؤوف محمد، باقة دراسات كردية، ص 200-202.
[19]- ابراهيم الدروبي، البغداديون أخبارهم ومجالسهم، التحقيق: مصطفى علي، الطبعة الأولى 1958م، بغداد، ص35-36. طاهر ملا عبدالله البحركي، حياة الأمجاد من العلماء الأكراد، الطبعة الأولى 2015م، دار ابن حزم، بيروت- لبنان، م1ص259-260.

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/6.3.9
Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

المجلد (6) – العدد (3)، حزيران 2022، عدد خاص بوقائع المؤتمر
ISSN 2520-7377 (Online), ISSN 2520-5102 (Print)

دووەم/ والی: داود پاشا والی بەغداد

داود پاشا کۆتا والی مەمالیک بووە لەسەردەمی دەوڵەتی عوسمانیدا کراوەتە والی ویلایەتی بەغداد، لە نێوان ساڵانی (١٨١٦ بۆ ١٨٣١ز) والی بووە، دوای ئەوەی لەگەڵ سەعید پاشای والی بەغداد نێوانیان تێکچووە پەنای بردوەتە بەر کوردستان، لەو ڕۆژگارەدا مەحمود پاشا میری بابان بووە، لەگەڵ زانایان و کەسایەتیە گەورەکانی ئەو ڕۆژگارەدا پێشوازی لێکردووە، نزیکەی چل ڕۆژ لە سلێمانی ماوەتەوە، لە کوردستانەوە بە هاوکاری مەحمود پاشای بابان و زانایانی ئەو ڕۆژگارەی قەڵەمڕەوی بابان نامەی ناردووە بۆ (بابی عالی) لە ئەستەمبوڵ و داوای کردووە بکرێتە والی بەغداد، (بابی عالی) وەڵامی نامەکەی داوەتەوە فەرمانی سوڵتانی بۆ دەرکردووەو کراوەتە والی بەغداد، لە دوای ئەوەی گەڕاوەتەوەو جڵەوی دەسەڵاتی ویلایەتی بەغدادی گرتووەتە دەست، شێخ مارفی نۆدێی نامەیەکی پیرۆزبایی بەرزی ئەدەبی بە هۆنراوەو پەخشان بە زمانی عەرەبی بۆ ناردووە، لە داهاتوودا باسی دەکەین[20].

هەرچەندە نازانرێت ئەو داواکارییانەی شێخ مارف لە نامەکەیدا نووسیوەتی داوا لە مەلا صیبغەتوڵا دەکات پێشکەشی کەسێکی بکات لەسەروو خۆیەوە، نازانرێت ئەو کەسە کێیەو ناوی ئەو کەسەی نەهێناوە، بەڵام لە نامەکەدا ناوی (ئەفەندی) و (والی) دەهێنی، ئەمە گومان لەوەدا ناهێڵێتەوە کە مەبەستی والی شاری بەغداد بووە لەو کاتەدا، چوکە بە میرەکانی بابان نەوتراوە (والی) یان (ئەفەندی)، هەروەها داود پاشای والی بەغداد فەقێی مەلا صیبغەوڵا بووەو ئیجازەی زانستی لێوەرگرتووەو جێگەی ڕێزی تایبەتی والی بووە، ئەمەیش جارێکی تر بەڵگەیە کە شێخ مارف بۆیە لەڕێگەی مەلا صیبغەتوڵاوە داواکاری بۆ والی بەرزکردەوەتەوە چونکە مامۆستای بووەو هیوای زۆری هەبووە کە قسەی مامۆستاکەی ڕەتناکاتەوەو داواکاریەکانی بۆ جێبەجێ دەکات، ئەگەر داواکاریەکان بۆ میرەکانی بابان بوایە پێویستی نەدەکرد نامە بۆ مەلا صیبغەتوڵای حەیدەری بنوسێت و بینێرێت بۆ بەغداد، چونکە مامۆستای حەیدەری ئەو پەیوەندیەی لەگەڵ میرەکانی بابان نەبووە[21].

هەرچەندە ئەوانەی باسی ژیانی شێخ مارفیان کردووە باسیان لەوە کردووە کە شێخ مارف کەسێکی نزیکی میرەکانی بابان بووەو دەسەڵاتی ئاینی و پێگەی شێخایەتی بەهێز بووەو هەموو هاوکاریەک کراوە لەلایەن میرەکانی بابانەوە، بەڵام ئەم نامەیەو ئەو نامەی ناردوویەتی بۆ عەلی ڕەزای والی بەغداد ئەو بۆچوونانە ڕەتدەکاتەوە، لەم نامەیەدا شێخ مارف ئاماژە بەوە دەکات بەدرێژایی ئەو مێژووەی لە مزگەوتی گەورەدا بووە بە ژیانێکی سادەو هەژارانە ئیشوکارەکانی خوێندنگەو مزگەوتی بەڕێوە بردووە[22].

هەروەها باس لە فشارو دوورخستنەوەی دەکات لە سلێمانیەوە بۆ گوندی نۆدێ، هەروەها ئاماژە بەوە دەکات کە ئەو هاوکاریو تەنانەت وەقفی گوندی (بزەینان) کە پێشتر بۆ خوێندنگەی مزگەوتی گەورە دابینکراوە براوەو هیچ هاورکاریەکی دارایی خوێندنگەکەیان ناکرێت، هەموو ئەمانە ئاماژەن کە شێخ مارف وەک مامۆستایەکی وانەبێژو وەک شێخێکی تەریقەت لەو ڕۆژگارەدا وەک پێویست هاوکاری نەکراوە، بەڵکو لە هەندێ کاتدا دژایەتی کراوەو بەربەستی بۆ دروستکراوە.

وەک لەم نامەدا بە ڕوونی دەردەکەوێت شێخ مارف بۆ پێویستی خوێندنگەکەی داوای هاوکاری لە میرەکانی بابان ناکات، بەڵکو زیاتر نامەی بۆ والیەکانی بەغداد ناردووەو هیوای خواستوە کە هەموو کات دەسەڵاتیان بەسەر کوردستاندا هەبێت و دەستی هاوکاری بۆ زانایان و پرۆسەی خوێندن درێژ بکەن، ئەمەیش جارێکی گومان لەسەر هاوکاری و پشتگیری میرەکانی بابان لە شێخ مارف دروست دەکات.

ئەم نامەیە لایەنێکی گرنگی مێژووی کوردستان و میرایەتی بابان ڕوون دەکاتەوە، ئەویش بارودۆخی خوێندن و ژیانی مامۆستایانە لەو کاتەدا، هەرچەندە عوسمانیەکان لە ڕێگەی والی و کاربەدەستەکانیانەوە هاوکاری زانایان و پرۆسەی خوێندنیان کردووە، بەڵام بەهۆی هێرش و پەلاماری دەوڵەتی ئێرانی و عوسمانی و ناکۆکی کێشەی میرە کوردەکانەوە، هەرکاتێک میرێکی کورد چووبێتە پاڵ ئێرانیەکان، عوسمانیەکان هەموو هاوکاری و یارمەتیەکان بریوە لەو شوێنە ئاینی و کترگێریانەی کە پێشتر هاوکاریان کردووە، هەروەکو شێخ مارف ئاماژەی پێکردووەو هیوای خواستووە جارێکی قەڵەمڕەوی بابان بکەوێتەوە ژێر دەستی والی بەغداد و هاوکاریەکانی بۆ زانایان و پرۆسەی خوێندن دووبارە بێتەوە.

---

[20]- المحامي عباس العزاوي، تاريخ العراق بين احتلالين، الطبعة الأولى، بدون تاريخ النشر، مكتبة الحضارات، بيروت- لبنان، م6ص 265-266.

[21]- ينظر: د.عبدالعزيز سليمان نوار، داود باشا والي بغداد، الطبعة الأولى 1967م، القاهرة، ص65 وما بعدها.

[22]- الشيخ محمد الخال، الشيخ معروف النودهي، ص80 وما بعدها.

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/6.3.9
Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

نامەی سێیەم: نامەی شێخ مارفی نۆدێی بۆ میری بابان

لە خوای گەورە دەپاڕێمەوە جەنابی پاشا لە دۆخێکی باش و ئیمانی سەلامەت بێت، ئەم دوانە گرنگترین شتی مرۆڤە، هەروەها نزا دەکەم بگەڕێتەوە ئەم جێگایەو ڕێگای دادگەری و کردەوەی چاک بگرێت، بۆیان باس کردووین کە ڕۆم عەجەم ڕێکەوتوون لەسەر ئەوەی ئەم وڵاتە (کوردستان) بدرێتە ڕۆم، بەڵام ئاگاداری ئەم کارەنین و لامان ڕوون نیە، ئەگەر ئەم قسە ڕاستە مژدەمان بدەرێ هەتا خەڵکی ئاگادار بکەین و دڵنیا بین و ناخۆشی برەوێتەوە، بۆ ئێوە هەیە پاداشتی زۆرو خەڵاتی جوان، وە ئەگەر ئەم هەواڵە ڕاست نیە هەواڵمان بدەرێ هەتا خۆمان ئامادە بکەین بۆ دەرچوون لای ئیسلام و لە خوای گەورە بپاڕێنەوە[23].

شیکردنەوەی نامەکەم:

نامەکە مێژووی لەسەر نیەو ناوی ئەو پاشای لەسەر نیە کە ئاراستەی کراوە، بەڵام بەهەموو لێکدانەوەیەک ئەم نامەیە لە ساڵی ١٨٢٣ز لە دوای مۆرکردنی ڕێکەوتننامەی (ئەرزەڕۆم)ی نێوان ڕۆم و عەجەم نوسراوە، لەو کاتەدا مەحمود پاشای بابان میری میرایەتی بابان بووەو نامەکەش ئاراستەی ئەو کراوە.

یەکەم/ ڕێکەوتنامەی ئەرزەڕۆم:

دووەم/ ناوەرۆکی نامە: ئەم نامەیە لەلایەن زانایەکی وەک شێخ مارفی نۆدێی لە ساڵی ١٨٢٤ز نوسراوە، نامەکەی ئاراستەی مەحمود پاشای میری بابان کردووە، شێخ مارف داوای ڕوونکردنەوە لە میری بابان دەکات کە مژدەی بداتێ ئەگەر بەپێی ئەو ڕێکەتنە قەڵەمڕەوی بابان بەر ڕۆمەکان کەوتووە کە هەموو خۆشحاڵ دەبن، لەبەر ئەوەی کورد سونە مەزهەب بووە هەموو کات حەزی بە دەسەڵاتی ڕۆمەکان کردووە، بە پێچەوانەوە حەزیان نەکردووە بکەونە ژێر دەسەڵاتی ئێرانیە شیعە مەزهەبەکان.
هەروەها بەهۆی کێشەو ململانێی بەردەوامی نێوان هەردوو دەوڵەتی ئێرانی و عوسمانیەوە هەموو کات کوردستان کەوتوەتە بەر ئەو هێرش و پەلامارانەو خەڵکی تووشی زیانی زۆر هاتوون، هەروەها لەکاتی ڕێکەوتن و پەیماننامەکانیاندا مامەڵەیان بە کوردستانەوە کردووەو چەند جارێک لە نێوان خۆیاندا بەشیانکردووە.

نامەی چوارەم: نامەی شێخ مارفی نۆدێی بۆ عەلی ڕەزا پاشای والی بەغداد

عەلی ڕەزا پاشا (اللاز) فەرماندەیکی سەربازی عوسمانی بووە لە بنەڕەتدا خەڵکی تەرابزۆن بووە، لە نێوان ساڵانی (1831-1842ز) والی ویلایەتی بەغداد بووە، دوای ئەوەی سوڵتانی عوسمانی بڕیاری دوورخستنەوەی داود پاشای والی بەغداد دەرکردووە، فەرمانی کردووە بە عەلی ڕەزا کە لەو کاتەدا والی حەلەب بووە بە لەشکرێکەوە هێرش بکاتە سەر بەغداد، لە مانگی شوباتی ساڵی ١٩٣١ عەلی رەزا هێرشی کردووەتە سەر بەغداد، لە ڕۆژی ١٩٣١/٩/١٤ لەشکری عەلی ڕەزا دەستی بەسەر شاری بەغدادا گرتووە، دوای ئەوەی شاری بەغدادی گرتووە، عەلی ڕەزا لە نێوان ساڵانی ١٨٣١ بۆ ١٨٤٢ والی شاری بەغداد بوو[24].

شێخ مارفی نۆدێی (1752- 1838ز) وەک شێخێکی تەریقەت و وەک کەسایەتیەکی ساداتی بەرزنجەو مامۆستایەکی ئاینی ناسراوی میرایەتی بابان لە ڕۆژگاری خۆیدا نامەی بۆ کەسایەتی و کاربەدەستان نووسیوەو هەندێ لەو نامانە هەتا ئێستا پارێزراون، بێگومان ئەو نامانە زۆر لایەنی گرنگی مێژووی ئەو سەردەمەی کوردستان و ناوچەکە ڕوون دەکەنەوە، لەدوای هێرش و پەلامارەکانی ئەو سەدەمەی سوپای ئێرانی بۆ سەر کوردستان و تێکچوونی بارودۆخی کوردستان، لەدوای ئەو نائارامیە سیاسیەی ناوچەکە و باردۆخی میرایەتی بابان، لە ساڵی (1834ز) شێخ مارف نامەیەک دەنێرێت بۆ والی بەغدلد عەلی ڕەزا خان، ئەو نامەیە کۆمەڵێک ئاماژەی مێژوویی گرنگی تێدایە، وێنەی ڕاستەقینەی ئەو ڕۆژگارەی سلێمانی و قەڵەمڕەوی میرایەتی پیشان دەدات، لە ڕووی سیاسی و کۆمەڵایەتی و زۆر ڕووی تری ژیانی گشتی خەڵکی و ناوچەکە.

نامەکەی شێخ مارفی نۆدێی بۆ والی بەغداد وێنەیەکی ڕاستەقینەی بارودۆخی ئەو کاتەی کوردستانمان پیشاندەدات، هەروەها هەموو ئەو وێرانکاری و نائارامیەی هەردوو هێزی ڕۆم و عەجەم وەک دوو ڕکابەری سیاسی لە کوردستاندا دروستیان کردووە، شێخ مارفی نۆدێی بەرزنجەیی وەك کەسایەتیەکی ناسراوی میرایەتی بابان و کەسی یەکەمی خاوەن دەسەڵاتی ئاینی و شێخێکی

[23]- کمال رؤوف محمد باقة دراسات كردية، ص209-210.
[24]- جيمس بيلي فريزر، رحلة فريزر الى بغداد، ترجمة جعفر الخياط، الدار العربية للموسوعات 2006، ص31 وما بعدها. وعلي الوردي. لمحات اجتماعية من تاريخ العراق الحديث، دار الراشد، بيروت – لبنان، ج2ص90.

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/6.3.9
Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

تەریقەتی خاوەن پێگەی دینی و کۆمەڵایەتی لە ڕۆژگاری خۆیدا و لە شاری سلێمانیدا ئەو نامەی بۆ والی نووسیوە، شێخ مارف کاتێک نامەکەی بۆ (عەلی ڕەزا خان)ی والی عوسمانی لە بەغداد دەنێرێت، لەو نامەیەدا سکاڵا دەکات لە دەست ئەو بارودۆخە کە هۆردوی عەجەم بەدرێژایی مێژووی دروستبوونیان و ئەو ململانێی لە نێوان ڕۆم و عەجەمدا بووەو ئەو دژایەتیە توندەی نێوان ئەو دوو هێزەو ئەو نەهامەتیانەی بەسەر کوردستانیان هێناوە.

شێخ مارف لەو نامەدا زۆر لایەنی مێژووی ئەو ڕۆژگارەی کوردستان ڕون دەکاتەوە، تەنانەت لەو نامەدا داوا دەکات وەك بنەماڵەی شێخانی بەرزنجەیی کە لە قەڵەمڕەوی باباندا پێنج سەد ساڵ زیاترە نیشتەجێن و چەندین دێهاتیان هەیە، هەروەها باشترین ژیان گوزەرانیان بووە، لە کاتی ئێستا ناچارن ناوچەکە چۆڵ بکەن، چونکە ئەوەتەی شای عەجەمی سەفەوی هاتوونەتە سەر حوکم هەموو کاروبارێکی دینی و دینایی لە شوێنی خۆیدا نەماوە، هەروەها لە هیچ گوندێکدا نوێژی جومعە و جەماعەت ناکرێت، پێش دەرکەوتنی شای عەجەم هەموو گوندەکان ئاوەدان بوون، بەڵام ئەمڕۆ زۆربەیان وێرانن، شێخ مارف دەڵێت: خۆم بەسەر خوێندنگەی زۆر ناوچەدا گەڕام لە قوتابی و مامۆستا، ڕێژەیەکی زۆر کەم ماوە، وە لە مزگەوتی گەورەی سلێمانیدا کە زیاتر لە حەفتا قوتابیمان هەبووە، ئێستا دە قوتابی ماوە، ژووری خوێندنگەمان هەموو وێرانە، لە کۆتاییدا داوا لە والی دەکات شوێنیان بۆ دابین بکات کە هەموو بەرزنجیەکان کۆچ بکەن و ناوچەی سلێمانی چۆڵ بکەن.

دەقی نامەی شێخ مارفی نۆدێی بۆ عەلی ڕەزا پاشای والی بەغداد
سلێمانی 1250ك - 1834ز.

بەڕێز جەنابی والی شاری سەلام، کاروباری دەوڵەتەکەی زۆر باش بەڕێوەدەبات، لە ڕۆژانی ژیانیدا کار دەکات بۆ ئاینی ئیسلام، بۆ ئەوەی مردنی لەسەر ئیمان و باوەڕ، بۆ ئەوەی لە ڕۆژی دواییدا پارێزراو بێت لە ناخۆشی، وە لە سزای دۆزەخ و سزای لانەی تۆڵەکردنەوە، بۆ بەدەستهێنانی سەرکەوتن لە لانەی ئاشتیدا، هەر یەکە لەم نزایانە خۆشەویسترە لام لە زێڕی سەر زەوی بۆ کەسێکی خاوەن خەونی زۆر.

دوای ئەوە: سەیدەکانی بەرزنجە لە قەڵەمڕەوی باباندا کە زیاتر لە پێنجسەد ساڵە نیشتەجێن و دێهاتی زۆریان هەیە، لە ژیان و گوزەرانێکی زۆرباشدا بوون، توانیویانە کاروباری خۆیان بەڕێوەبەرن وەك ئەوەی شەریعەت بڕیاریداوە، بەڵام ئەوەتەی شای عەجەم و سەربازی ڕافیزەی خراپەکار هاتونەتە سەر حوکم و دەستیان بەسەر ئەم ناوچانەدا گرتووە، کاروباری دنیا و دین لە شوێنی خۆی نەماوە، لە هیچ گوندێکدا نوێژی جەماعەت و جومعە ناکرێت، پێشتر گوندەکان هەموو ئاوەدان بوون، بەڵام ئەمڕۆ زۆربەیان وێرانن، سەردانی خوێندنگە و خوێندنی ناوچەکانم کرد، خەڵکی وازیان لە خوێندن هێناوە چەند دەستەیەکی کەم نەبێت، لە خوێندنگەی ئێمەدا زیاتر لە حەفتا قوتابی هەبوو، بەڵام ئەمڕۆ لە دە قوتابی کەمترن، ژووری خوێندنگەکەمان هەمووی وێران بووە، وە ژووری زۆربەی خوێندنگەکان وێرانە، لە بەر ئەوە ئێمەی سەیدەکانی بەرزنجە بڕیارمان وایە خۆمان ماڵ و مناڵ و ئەوانەی لەگەڵمان کۆچ بکەین بۆ ناوچەی ژێر دەسەڵاتی ئێوە (ئەفەندیمان)، پێشتر داود پاشا گوندی (بەشیر)ی پێداین، بەڵام نەمان توانی کۆچی بۆ بکەین، تکا دەکەین لە جەنابی ئەفەدیمان کە گوندی بەشیرمان بداتێ بۆ خۆمان و کشتوکاڵ کردن، یان هەر دێهاتێك بگونجێت بۆ گوزەران و بەڕێوەچوونی کاروباری ژیانمان، هەروەها داوا دەکەین خانوویەکی فراوانمان بداتێ لە کەرکوك تێدا نیشتەجێ بین و خوێندنگەیەکیشمان بداتێ دەرسی تێدا بڵێینەوە، هەروەها دابین کردنی پێویستی خوێندنگەکە، لە هەمانکاتدا کارێك بۆ خۆمان دابین بکات بۆ بژێوی ژیانی خۆمان لە کەرکوك و میوانەکانمان و ئەوانەی سەردانمان دەکەن، ئێمە خۆمان و ماڵ و مناڵ بە شەو و ڕۆژ نزاتان بۆ دەکەین لای خوای گەورە. کۆتایی.

شێخ مارف لە نامەکەیدا چەند خاڵێك دەخاتەڕوو:

یەکەم/ ڕاگەیاندنی لایەنگیری خۆی (ساداتی بەرزنجە) بۆ والی بەغداد و سوڵتانی عوسمانی.
دووەم/ باسکردنی ناوچەی سلێمانی وەك (میرایەتی بابان) و ناچەیەکی جیا لە ناوچەکانی خواروو.
سێیەم/ پێش هاتنە سەرحوکمی دەسەڵاتدارانی ئێرانی ئەوکاتە کاروباری کوردستان زۆر باش بووەو پرۆسەی خوێندن ژیانی گشتی بەردەوام بووە.
چوارەم/ بە هاتنی شاڵاوی ئەفشارەکان بۆ سەر کوردستان و قەڵەمڕەوی بابان بارودۆخی کوردستان زۆر خراپ بووەو پرۆسەی خوێندن نەماوەو تەنانەت خەڵکی نەیانتوانیوە نوێژی جومعە و جەماعەت بکەن.
پێنجەم/ وێرانبوونی مزگەوت و خوێندنگەکان بەدەستی لەشکری عەجەم و پەککەوتنی پرۆسەی خوێندن تێکچوونی ڕێڕەوی گشتی ژیان و گوزەرانی خەڵکی.

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/6.3.9
Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

المجلد (6) – العدد (3)، حزيران 2022، عدد خاص بوقائع المؤتمر
ISSN 2520-7377 (Online), ISSN 2520-5102 (Print)

شەشەم/ ناچاربوونی سەیدەکانی بەرزنجە و خەڵکی کوردستان کە ناوچەکانی خۆیان چۆڵ بکەن، بۆ دوور کەوتنەوە لە پەلامار و فشاری سوپای ئەفشاری.

حەوتەم/ هەڵبژاردنی کەرکوك بۆ نیشتەجێبوون لەلایەن شێخ مارفەوە بەڵگەی ئەوەیە کە کەرکوك دوور بووە لە هێرش و پەلامارەکانی سوپای ئێرانی لەو کاتەدا.

هەشتەم/ خەمخۆری شێخ مارف بۆ پرۆسەی خوێندن و خوێندنگە و مزگەوت، کە لە نامەکەیدا جەختی لێدەکاتەوە، تەنانەت داوا لە والی بەغداد دەکات لە کەرکوک خوێندنگەو پێویستیەکانی خوێندنیان بۆ دابین بکات، لەم نامەیەدا لە چەند شوێنێکدا خەمخۆری خۆی بۆ پرۆسەی خوێندن دووبارە دەکاتەوە، ئەوەیش نیشانەی دڵسۆزی و خەمخۆری شێخ مارفە.

نۆیەم/ شێخ مارف نایەوێت کوردستان بەجێ بهێڵێت، بەڵکو داوای کەرکوک و گوندی بەشیر دەکات، لەو کاتەدا دەیتوانی داوای بەغداد بکات و بچێتە پایتەختی ولایەتەکە، لەوێ ژیانی و باشتر و شوێنێکی گونجاوتر بووە بۆ خزمەتی خوێندن و زانست، هەروەها دوورتر دەکەوتەوە لەو کێشەو پەلامارەکانی دەکرانە سەر کوردستان، بەڵام شێخ دەیەوێت لە وڵاتی خۆیداو لەناو گەلەکەی خۆیدا بمێنێتەوە.

نامەی پێنجەم: نامەی شێخ مارفی نۆدێی بۆ میری بابان

لە خوا دەپارێنەوە کە پاشا لە ڕۆژانی ژیانیدا لەسەر ئیسلامەتی وە لە ڕۆژی قیامەتدا بە ئیمان و باوەڕەوە زیندوو بێتەوەو خوا بیپارێزێت لە سزای ڕۆژی دوایی و تۆڵەسەندنەوەو سەرکەوێت بۆ لانەی ئاشتی، مرۆڤی باوەڕدار لەم شتانە گەورەتری ناوێ..
لە دوای ئەمانە حاجی ئەحمەد بۆ من وەک برای دایک و باوکی وایە، دەمێکە برایەتی بەهێز لە نێوانماندا هەیە، هەرکەسێک ئازاری بدات ئەوە ئازاری منی داوە، وە هەرکەس ماڵی لێ بسەنێت ئەوە ماڵی لە من سەندووە، وە هەرکەسێک ڕێزی بگرێت ئەوە ڕێزی منی گرتووە، هەندێ وشەی تر هەیە شایانی نامەناردن نیە.

چوار تومان و نیویان لێ سەندووە، تکا دەکەم لای ماڵی پاشا لەو پارە خۆشببن و بۆی بگێڕنەوە، چەند جارێک هاتووە بۆ ماڵی پاشاو تکای کردووە ئەو پارەی لێوەرنەگرن، بەڵام خزمەتکارەکانی ماڵی پاشا گوێیان بۆ نەگرتووە، تکا دەکەم جەنابی پاشا فەرمان بدات بە گێڕانەوەی ئەوەی لێیوەرگیراوە بۆی بگەڕێتەوە، پاشا مافی هەیە، مافی خزمەتکار لەسەر پاشا هەیە، داوا نابێت مافی خزمەتکاری لای ئێوە بفەوتێت، داوای وەڵام دەکەم ئەگەر لەسەر ئەم نامەش بێت[25].

شیکردنەوەی نامەکە:

یەکەم/ نامەکە مێژووی لەسەر نیە.
دووەم/ ناوی میری بابان بە (پاشا) هاتووەو ناوی ڕاستەقینەی نەنووسراوە.
سێیەم/ نامەکە بە زمانی عەرەبیەو بە هەمان دەستخەتی نامەکانی پێشوو نووسراوە.

لە نامەکەدا شێخ مارف لە دوای دوعای خێر بۆ پاشا، داوا دەکات کە دۆستێکی بەناوی حاجی ئەحمەد بڕی چوار تمەن و نیوی لێوەرگیراوە لەلایەن پیاوانی پاشاوە، داوا دەکات ئەو برە پارەی بۆ بگێڕنەوە، ئەم نامە بەڵگەی پێگەو ڕێزی شێخ مارفە لای میرەکانی بابان، هەربۆیە خەڵکی بۆ کێشەکانیان و چارەسەرکردنی لای میری بابان پەنایان بۆ بردووە.
هەرچەندە ئەم نامە بەڵگەیە کە شێخ مارف جێگەی ڕێزی میرەکانی بابان بووە، بەڵام تکاکردنی بۆ گێڕانەوەی چوار تمەن و نیو، بەڵگەیە کە لەو کاتەدا شێخ مارف لە دۆخێکی دارایی زۆر خراپدا بووە، ئەگەرنا چوار تمەن نیو ئەو نرخەی نەبووە کەسیکی وەک شێخ مارف نامە بنووسێت بۆ میری بابان هەتا بیگێڕێتەوە بۆ حاجی ئەحمەدی دۆست و خۆشەویستی.

نامەی شەشەم: نامەیەکی تری شێخ مارف بۆ یەکێک لە میرەکانی بابان

لە خوا دەپارێتەوە دوعاگۆ بۆ کوڕی بەرزی داوا دەکات خوا دنیا بەپێی مەبەستەکانی ئەو بگێڕێت، جنۆکەو مرۆڤ لە خزمەتیدا ڕاوەستن، خوا ئارامی و خۆڕاگری بداتێ، لە ڕۆژی دواییدا پاداشتێکی بداتەوە کە بەو شێوە پاداشتی کەسی نەدابێتەوە، ئەوەی لە نامە سپیەکانیەوە دەردەکەوێتە دڵۆپێکە لە دەریایەک، بەڕۆژی ڕوناک ئەستێرە ئەبینێ، بەشەو بێ ئەژمار ئەستێرە دیارە، منەت ناکات ئەم دوعاگۆ بەشەو ڕۆژی بۆی بپارێتەوە، ئەوەندە بەخششی زۆرە کە کۆتایی نیە، دەپارێنەوە پاداشتی ڕۆژی دوایی بەهەدەر نەڕوات، بەردەوامبە لە بەخشندەیی کە دەبێتە هۆی سەرفرازی هەردوو دنیا، ئەوەندە بەسە کە خوا پاداشتی هەموو چاکەکارێک

[25]- کمال رؤوف محمد، باقة دراسات کردیة، ص۲۱۰.

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/6.3.9
Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

المجلة العلمية لجامعة جيهان – السليمانية
المجلد (6) – العدد (3)، حزيران 2022، عدد خاص بوقائع المؤتمر
ISSN 2520-7377 (Online), ISSN 2520-5102 (Print)
ص:168-187

دەداتەوەو بەڵێنی خوا تەواوە، وێنە ئەم جەنابە کە دەستی گرتووە بە بنەماو لقەکانی دینەوەو گوێگرتنی بۆ ئامۆژگاری پێویست بە ستایش ناکات، پێویستە لەسەر دوعاخواز ئەو هەڵوێستانە بنرخێنێ، وە دوعای بە دڵسۆزی بۆ بکات، خوای گەورە سەرکەوتوت بکات و پشتیوانت بێت، داوای تەقواو لە خواترسانت لێ دەکەم، چاودێری ژێر دەستەکانت بکە کە خوا تۆی کردووە بە چاودێریان، پاداشت و سزای بۆ داناوی.

بزانە کە تۆ شایەنی باشترین پاداشت یان سزای، ئەگەر بە ئەرکی سەرشانی خۆت هەستی ئەوە پاداشتی زۆرت بۆ هەیە، بە پێچەوانە تووشی سزای سەخت دەبی، بەردەوامبەو زیاتر گرنگی بە ئاوەدانکردنەوەی ئەو خوێندنگانە بدە کە وێرانکراون و مانگ و ئەستێرەیان ئاوابووە، ئەوانەی بەرهەمیان نەماوە کە پێشتر قەڵای ئاینی پێغەمبەرو ڕێگەی ڕاستبوون، بەدەوامبەر لە تێکۆشانت دژی دوژمنی ئاین و پاراستی سنوور، ئەگەر سەرکەوتی لە بەرزکردنەوەی ئاڵای ئاین و بانگی یەکتاپەرستی لەسەر زەوی هاوبەش پەیداکەراندا، ئەوە بەرهەمی دنیاو قیامەتتە، سڵاومان هەیە[26].

شیکردنەوەی نامەکە:

یەکەم/ نامەکە بە زمانی و بەهەمان دەستخەتی نامەکانی پێشوو نووسراوە.
دووەم/نامەکە مێژووی لەسەر نیە.
سێیەم/ ناوی ئەو کەسەی نامەکەی ئاراستەکراوە نەنووسراوە.

ئەم نامە وەک نامەی زانایەکی ئاینی سەمتاکەی بە دوعاو پارانەوە لە خوای گەورە دەستپێکردووە، هەرچەندە کەسی نامە بۆ نێرراو دیار نیە، بەڵام بەپێی ناوەڕۆکی نامەکە بۆ یەکێک لە میرەکانی بابان نوسراوە، چونکە ئەگەر بۆ والی بەغداد بنوسراوەیە نازناوی (والی) و (ئەفەندی) بەکاردەهێنا وەک نامەکانی پێشوو، بەڵام لێرەدا هیچ یەکێک لەو وشانە نەهاتووە.

بەپێی لێکدانەوەی شیکاری ئەم نامەیە بۆ یەکێک لە (عەبدولڕەحمان) و (مەحمود پاشا) نوسراوە، چونکە هەردووکیان هاوسەردەمی شێخ مارف میری بابان بوون، هەردووکیشیان خوێندنی ئەو ڕۆژگارەیان تەواوکردووەو زۆر پشتگیری پرۆسەی خوێندن و زانایان بوون، لە ڕۆژگاری خۆیاندا دەیان خوێندنگەیان بنیاتناوەو بەردەوام هاوکاری مامۆستایان بوون.

کەسێکی وەک مەحمود پاشا لە سلێمانی و لە کۆیەو چەند شوێنێکی تر خوێندنگەی کردووەتەوە، مەحمود پاشا مەولانا خالیدی لە بەغداوە هێناوەتەوەو بۆ سلێمانی و مزگەوت و خوێندنگەی مەلاوناخالیدی بۆ دروستکردووە، هەروەها لە شاری کۆیە لەسەر داوای مەحمود پاشا بنەماڵەی جەلیزادە چوونەتە شاری کۆیەو مزگەوت و خوێندنگەی بۆ کردوونەتەوەو وەقفی بۆ دابینکردوون[27].

شێخ مارف ستایش پاشایەک دەکات و کە دەیان خوێندنگەی وێرانی نۆژەنکردوەتەوەو بەردەوام دەستی بەخشندەیی بۆ هاوکاری خوێندنگەکان واڵابووەو هاوکاری بەردەوامی کردوون، ئەم بەڵگانە ئەو بۆچوونە بەهێز دەکات کە ئەم نامە بۆ مەحمود پاشای میری بابان نێررابێت، چونکە ئەم میرەی بابان لە ڕۆژگاری خۆیدا خزمەتی زۆری بە پرۆسەی خوێندن و زانست کردووەو ڕێزی زۆری لە زاناکان گرتووەو خوێندنگەو وەقفی بۆ دابینکردوون..

کۆتایی توێژینەوە:

شێخ مارفی نۆدێی یەکێک لە زانا گەورەکانی سەردەمی خۆی، لە ساداتی بەرزنجەیەو لە گوندی نۆدێ و شارۆچکەی قەڵاچوالان و گوندی هەزارمێرد خوێندنی تەواو کردووە، لە دوای تەواوکردنی خوێندن لەلایەن میری بابانەوە کراوەتە مامۆستا مزگەوت خوێندنگەی قەڵاچوالان، لە دوای بنیاتنانی شاری سلێمانی لە ساڵی (١٧٨٤ز) چووەتە سلێمانی کراوەتە مامۆستاو وتابێژی مزگەوتی گەورە، ڕابەری تەریقەتی قادری بووە، لە شاری سلێمانیدا ماوەیەکی زۆر دەسەڵاتی ئاینی بەدەست شێخانی بەرزنجەوە بووە.

---

[26]- کمال رۆوف محمد، باقة دراسات کردیة، ص207-208.

[27]- کەمال مەعروف، سەرجەمی بەرهەمەکانی حاجی مەلا عەبدوڵای جەلیزادە، چاپی یەکەم 1434ک-2013ز، نوسینگەی تەفسیر- هەلێر، ل5. جواد فقي علي الجوم الحیدري، الدکتور، محمد بن عبدالله الجلي (مەلای گەورە- العلامة)، الطبعة الأولی 1427هـ 2006م، مکتب التفسیر- أربیل، ص82-85. عەبدولکەریمی مودەڕیس، بنەماڵەی زانیاران، ئامادەکردنی محمد علی قەرەداغی، چاپی یەکەم 1404ك-1984ز، چاپخانەی شەفیق- بەغداد، ل555 بەدواوە. زبیر بلال اسماعیل، علماء ومدارس في أربیل، الطبعة الأولی 1404هـ1984م، مطبعة الزهراء الحدیثة، الموصل،ص60-61. مەسعود محەمەد، حاجی قادری کۆیی، چاپی یەکەم ١٩٧٦ چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد، ب٢ل204.

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/6.3.9
Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

المجلد (6) – العدد (3)، حزيران 2022، عدد خاص بوقائع المؤتمر
ISSN 2520-7377 (Online), ISSN 2520-5102 (Print)

شێخ مارف لە ڕۆژگاری خۆیدا نامەی بە ژمارەیەک والی و میرو کەسایەتی ناردووە، نامەکان هەموویان دەستنوسن و لە کتێبخانەی شێخ محەممەدی خاڵ و کتێبخانەی ماڵاندا پارێزراون، لەکاتی ئێستادا ئەو نامانە لە کتێبخانەی ئەوقافی سلێمانیدا لە بەشی دەستنووسەکاندا پارێزراون.

نامەکانی شێخ مارف زۆر لایەنی بارودۆخی ئەو ڕۆژگارەی کوردستان ڕوون دەکەنەوە، بە تایبەتی دۆخی پرۆسەی خویندن و هاوکاری میرەکانی بابان و والیەکانی عوسمانی بۆ پرۆسەی خوێندن و هاوکاری و پشتگیرییان لە خوێندن و خویندنگەو گرنگیدانیان بە خزمەتی وڵات و میللەت.

هەروەها ئەم نامانە ئەو بۆچوونانە ڕەتدەکەنەوە ە دەڵێن شێخ مارف کەسێکی نزیکی میرەکانی بابان بووەو لە ژیانێکی باشدا ژیاوەو بێدەنگ بووە لە هەموو کەموکوڕی و ناکۆکیەکان، شێخ مارف لەم نامانەدا باس هەژاری و دەستکورتی خۆی دەکات، کە چۆن بە ژیانێکی سادەو هەژارانە بەردەوامبووە لە خزمەت بە پرۆسەی خوێندن و زانست، لەگەڵ ئەوەشدا هەندێجار دژایەتی کراوەو کۆسپ خراوەتە بەردەمی، ئەم نامانە لە ڕۆژگاری ڕوداوەکاندا نووسراون و کەسێکی نوسیویەتی خۆی لە ناو ڕەوشەکەدا بووە، هەربۆیە زانستیترین سەرچاوەن بۆ ڕوداوەکانی ئەو سەردەمە.

سەرچاوەکان بە زمانی کوردی:

1ـ ئاراس محمد صالح، دکتۆر، مێژووی مزگەوتی گەورەی خورماڵ، چاپی یەکەم2021، چاپخانەی سارا، سلێمانی.
2- ئاراس محمد صالح، دکتۆر، هۆیەکانی گەشەکردنی بزاڤی ڕۆشنبیری لە شاری سلێمانیدا، چاپی یەکەم ٢٠١٥، چاپخانەی سەردەم – سلێمانی.
3- عەبدولکەریمی مودەڕیس، بنەماڵەی زانیاران، ئامادەکردنی محمد علی قەرەداغی، چاپی یەکەم 1404ك-1984ز، چاپخانەی شەفیق- بەغداد.
4- کلاودیس جیمس ریچ، گەشتی ڕیچ بۆ کوردستان، وەرگێرانی: محەمەدی حەمە باقی
5- کەمال مەعروف، سەرجەمی بەرهەمەکانی حاجی مەلا عەبدوڵای جەلیزادە، چاپی یەکەم 1434ک-2013ز، نوسینگەی تەفسیر- هەلێر.
6- محەمەد قزڵجەیی، ناساندنێکی مزگەوتەکانی سلێمانی و خوێندنگە ئێنییەکانی، وەرگێرانی: د.ئاراس محمد صالح، چاپی یەکەم ٢٠١٣، سلێمانی.
7- مەسعود محەمەد، حاجی قادری کۆیی، چاپی یەکەم ١٩٧٦ چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد،
8- نەوشیروان مستەفا، بەدەم ڕێگاوە گوڵچنین کۆمەڵە بابەتێکی کۆمەڵناسی، کتێبی یەکەم بەرگی دووەم، چاپی یەکەم ٢٠١٥، الدار العربیة، بیروت- لبنان.
9- نەوشیروان مستەفا، میرایەتی بابان لە نێوان بەرداشی ڕۆم و عەجەمدا، چاپی یەکەم ١٩٩٨، سلێمانی.
سەرچاوەکان بە زمانی عەرەبی
10- ابراهيم الدروبي، البغداديون أخبارهم ومجالسهم، التحقيق: مصطفى علي، الطبعة الأولى 1958م، بغداد.
11- بابا علي الشيخ عمر القرداغي و محمود أحمد محمد و محمد عمر القرداغي، الأعمال الكاملة للشيخ معروف النودهي البرزنجي الكردي، الطبعة الأولى 1984 بغداد.
12- جواد فقي علي الجوم الحيدري، الدكتور، محمد بن عبدالله الجلي (مەلای گەورە- العلامة)، الطبعة الأولى 1427هـ 2006م، مكتب التفسير- أربيل.
13- جيمس بيلي فريزر, جيمس، ترجمة جعفر الخياط. رحلة فريزر إلي بغداد سنة 1834. بغداد: الدار العربية للموسوعات 2006.
14- زبير بلال اسماعيل، علماء ومدارس في أربيل، الطبعة الأولى 1404هـ1984م، مطبعة الزهراء الحديثة، الموصل.
15- طاهر ملا عبدالله البحركي، حياة الأمجاد من العلماء الأكراد، الطبعة الأولى 2015م، دار ابن حزم، بيروت- لبنان.
16- عباس العزاوي، المحامي، تاريخ العراق بين احتلالين، الطبعة الأولى، بدون تاريخ النشر، مكتبة الحضارات، بيروت- لبنان.
17- عبدالرزاق الحسني، العراق قديما وحديثا، الطبعة الأولى 2013، الرافدين للطباعة والنشر، بيروت- لبنان.
18- عبدالعزيز سليمان نوار، الدكتور، داود باشا والي بغداد، الطبعة الأولى 1967م، القاهرة.
19- عثمان بن سند البصري الوائلي، مطالع السغود بطيب الوالي داود، التحقيق: محب الدين الخطيب، الطبعة الأولى 1371هـ، القاهرة.
20- علي الوردي. لمحات اجتماعية من تاريخ العراق الحديث ج 2 ص 90. دار الراشد ، بيروت- لبنان.

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/6.3.9
Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

المجلد (6) – العدد (3)، حزيران 2022، عدد خاص بوقائع المؤتمر
ISSN 2520-7377 (Online), ISSN 2520-5102 (Print)

21- كمال رؤوف محمد، باقة دراسات كردية، الطبعة الأولى 2006، مؤسسة اراس- اربيل.
22- محمد الخال، الشيخ معروف النودهي البرزنجي، الطبعة الأولى 1961م، بغداد.

گۆڤارو بڵاوكراوەكان:

23- محمود أحمد محمد، وثيقة أدبية تاريخية الشيخ معروف النودهي وداود باشا، گۆڤاری كاروان، ژمارە (60) تشرینی یەكەم و دووەمی ١٩٨٧.

نامەی شێخ مارفی نۆدێ بۆ مەلا صیبغەتوڵای حەیدەری

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/6.3.9
Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

المجلة العلمية لجامعة جيهان – السليمانية
المجلد (6) – العدد (3)، حزيران 2022، عدد خاص بوقائع المؤتمر
ISSN 2520-7377 (Online), ISSN 2520-5102 (Print)

[illegible] ينتحم له
ايد دولته على احسن نظام حاملا في ايام حياته موظائف
دين الاسلام وبانه تكون وفاته على الايمان عند حلول الحمام
وبان يعصم من هول المطلع وعذاب البرزخ وعذاب دار الانتقام
وبان يفوز في زمرة الابرار بخلود دار السلام وكل واحدة من
هذه الدعوات احب من طلاع الارض ذهبا الى من كان من ذوي الاحلام
وبعد فسادة برزنجة لهم في مملكة بابان منذ قرون اكثر من
خمسمائة عام قرى كثيرة متوطنين بها في ارغد عيش واهنا حال متمكنين
من اقامة امورهم على ما امر به الشرع ومنذ استولى [illegible] العجم وعساكر
الرافضة وجنود الشيعة الشنيعة على هذه الممالك اختلت امور الرشاد
الديني فلم يبق في القرى اقامة الجماعات والجمع وكانت القرى كلها عامرة واليوم اكثرها
خامرة وتعطلت مدارس [illegible] عن التدريس ولم يبق فيها من المحصلين الا
شرذمة قليلون وكان بمدرستنا اكثر من سبعين طالبا واليوم بها اقل من عشرة
وخربت حجرات مدرستنا و[illegible] المدارس [illegible] عزمنا معا [illegible]
عزمنا على الرحيل باهلينا وجميع من يتعلق من الخدام والاحباء الى مملكة [illegible]
وقد اعطانا في سابق الزمان داوود باشا [illegible] ولم يقدر لنا الانتقال [illegible]
فوائق الرجاء من جناب حضرة افندينا ان يعطينا للوقف والزرع [illegible]
او غيرها من القرى التي تناسب احوالنا وتمكننا لامور معاشنا ويعطينا بكركوك
دارا [illegible] ومدرسة ندرس بها ووظيفة للمدرسة
ووظيفة لنا تكفينا لعقبنا [illegible]
صيرفنا [illegible]
بالليالي والايام والدعاء [illegible]
[illegible] محمد [illegible]

نامەی شێخ مارفی نۆدێ بۆ والی بەغداد عەلی ڕەزا

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/6.3.9
Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

المجلد (6) – العدد (3)، حزيران 2022، عدد خاص بوقائع المؤتمر
ISSN 2520-7377 (Online), ISSN 2520-5102 (Print)

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/6.3.9
Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

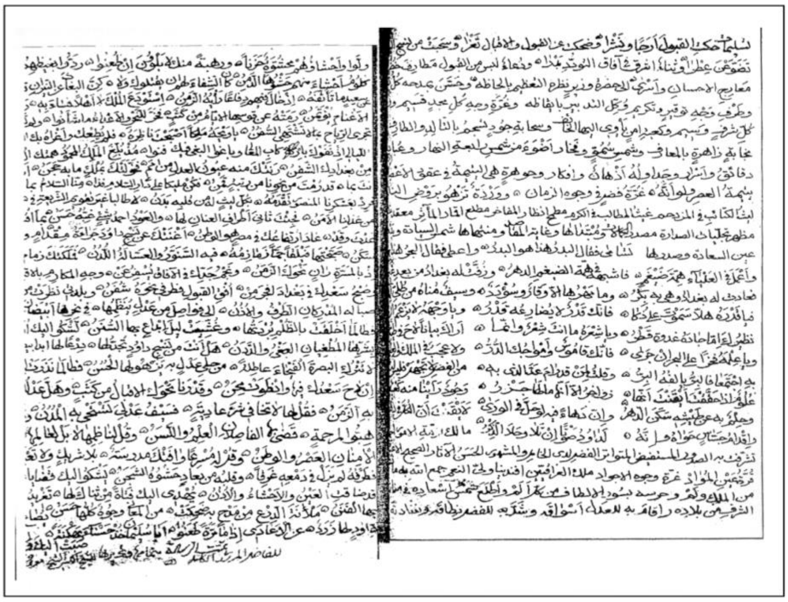

نامەی پیرۆزبایی شێخ مارفی نۆدێ بۆ داود پاشای والی بەغداد بە بۆنەی بوونە والی ویلایەتی بەغداد

311

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/6.3.9

Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

المجلة العلمية لجامعة جيهان – السليمانية
المجلد (6) – العدد (3)، حزيران 2022، عدد خاص بوقائع المؤتمر
ISSN 2520-7377 (Online), ISSN 2520-5102 (Print)

ادعو للباشا بان يعيش ايام حياته على دين الاسلام
وبان تكون [illegible] على الايات عند حلول الحمام
وبان يحفظ من هول المطّلع وعذاب البرزخ وعذاب
دار الانتقام وبان يفوز بخلود دار السلام
وليس للنفوس مطلب عزيز مثل واحد من هذه المهام
وبعد فالحاج احمد عندي بمنزلة الشقيق الشفيق
ومنذ برهة طويلة من الدهر له معي مواخاة وثيقة
فمن اذاه فقد اذاني ومن اخذ منه شيئا من المال فكانما
اخذه مني ومن اكرمه فقد اكرمني ويكون اكرام
منة يطوق بها جيدي وعندي كلمات اخرى لا تناسب
المراسلة وقد اخذوا منه اربعة توامين [illegible]
وقد ترجيت في العفو عند [illegible] بيت الباشا وذهبت
مرارا الى قرب بيت الباشا وسمعت اهل الباشا رجالا لكن الخدام
ما سمعوا واخذوا منه ما ذكرنا في المرجو من الباشا
بان يرد عليه ما اخذوا منه ولعل الباشا حقوق منه حقوق
الخدمة ولا ينبغي ان يضيع [illegible] حقوق الخدمة

نامەی شێخ مارفی نۆدێ بۆ یەکێک لە میرەکانی بابان

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/6.3.9
Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

المجلة العلمية لجامعة جيـهان – الســليمانية
المجلد (6) – العدد (3)، حزيران 2022، عدد خاص بوقائع المؤتمر
ISSN 2520-7377 (Online), ISSN 2520-5102 (Print)

يبلغ الداعي على المجلس السامي جعل الله الدهر وفق مراده . وشياطين
مقرنين في اصفاده . وابادنا [illegible] في ايدي [illegible] . واعاد [illegible]
عن القسر عن ابعاده . واتاه في الاخرة والاولى ما لم يؤته احدا من
عباده . [illegible] في زمننا هذا من مخلص دعوات . [illegible] ما
[illegible] بالغائب او [illegible] بالنهار و [illegible] بالليل [illegible]
ليس يحصى عددها . ولا منة للداعي على [illegible] الحضرة في دعواته التي [illegible]
الى سرادقات القبول ليلا ونهارا . وكلمه الطيب الذي يرفعها الى
محل العرض سرا وجهارا . فلو اني صرفت له عمري في دعائي . واستغرقت
لجميع ما في وعائي . لم اجد الى جزاء مبادي لطفه مجازا . فضلا عن
نهايته التي هي اجل من ان تجازى . لكن حسبه ان بين الاساءة والعناية
من لا يخيب [illegible] املا . ولا يضيع اجر من احسن عملا . فحافظ
على ربط [illegible] فما خاب في الدارين [illegible] . كما ان وعد
الله في كل محسن فلا تحسبن الله مخلف وعده . ثم ان مثل ذلك
الجناب وان احاط باصول الدين وفروعه . الا ان [illegible] للموعظة
من غيره اعلى فروعه . فلا بد للداعي ان يجنبه عن غاية لطفه [illegible]
البر . ونهاية التي من بها عليه . بدعوات مخلصة . ومواعظ [illegible]
وان لم تكن احسن منها . فقولي [illegible] وفقك الله واعانك . ووفقك لما
[illegible] عليك بالتقوى ما [illegible] . وراع رعيتك التي اخضع الله لك
رقابها . وفوض اليك ثوابها وعقابها . واعلم بانك ان عاقبت مستحق
الثواب وانت مستحق العقاب فلا [illegible] سعة رحمته [illegible]
عن هول سؤال الله عن ذلك . وان قمت في امرك بحقه . وادنيت الحق
الى مستحقه . فلا يهولنك [illegible] عقابه [illegible]
[illegible]

نامەی شێخ مارف بۆ یەکێک لە میرەکانی بابان

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/6.3.9
Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

المجلة العلمية لجامعة جيـهان – الســليمانية
المجلد (6) – العدد (3)، حزيران 2022، عدد خاص بوقائع المؤتمر
ISSN 2520-7377 (Online), ISSN 2520-5102 (Print)
ص:168-187

[illegible] له
[illegible] على احسن نظام حاملا في ايام حياتهم وظائف
دين الاسلام وبان نكون وفاتهم على الايمان عند حلول الحمام
وبان يعصمهم من هول المطلع وعذاب البرزخ وعذابه دار الانتقام
وبان يفوزوا في زمرة الابرار بخلود دار السلام وكل واحد من
هذه الدعوات احب من طلاع الارض ذهبا الى من كان من ذوي الاحلام
وبعد فسادة برزنجيه في مملكة بابان منذ قرون اكثر من
خمسمائة عام قرى كثيرة متوطنين بها في ارغد عيش واهنا حال متمكنين
من اقامة امورهم على ما امر به الشرع ومنذ استولى شاه العجم وعساكر
الرافضين وجنود الشيعة الشنيعة على هذه الممالك اختلت امور الرشاد
الدين فلم يبق في القرى اقامة للجماعات والجمع وكانت القرى كلها عامرة واليوم اكثرها
خامرة وتعطلت مدارس البلدان عن التدريس ولم يبق فيها من المحصلين الا
شرذمة قليلون وكان بمدرستنا اكثر من سبعين طالبا واليوم بها اقل من عشرة
وخربت حجرات مدرستنا وهجر اكثر المدارس [illegible]
عزمنا على الرحيل باهلينا وجميع من يتعلق [illegible] من الخدام والاحباء الى مملكة [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

٦٥- رسالة النوديهي -٣

304

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/6.3.9
Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)